

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEN AZERBAJCAN TÜRKÇESİNE
ÇEVİRİLERDE YAŞANAN BAZI SORUNLAR ÜZERİNE
DEĞERLENDİRME**
EVALUATION OF SOME PROBLEMS ARISING IN THE
TRANSLATION OF TEXTS FROM TURKISH INTO AZERBAIJANI

Elçin İBRAHİMOV*

Özet

Türkçe tarihen var olan bir ulusun milli değerlerini bünyesinde birleştiren dildir. Türk dilli halklar ve ülkeler arasında bugün politik, ekonomik, medeni ilişkiler en üst düzeye ulaşmaktadır. Lakin Türk halklarının her geçen gün artan kültürel ilişkilerinde eserlerin karşılıklı olarak bir dilden diğerine aktarımı bugün karşımızda önemli bir sorun olarak durmaktadır. Aynı grup diller içerisinde bir dilden diğer dile çevirilerde çok büyük sıkıntılar yaşanmaktadır.

Bu nedenle yazımızda Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine çeviri metinlerinde yaşanan bazı sorunlar üzerinde durmak, bu sorunları belirtmek ve çözüm önerilerimizi vermeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Türkçe, Türk dili, Azerbaycan Türkçesi, çeviri metinleri.

Summary

Turkish is the language uniting the national values of historical people in itself. The political, economic and cultural relations among Turkic countries and peoples have already reached the highest level nowadays. However, in spite of the development of the cultural relations among Turkic countries in the process of translation of this or that work from one kindred language into another, some problems are arising.

Therefore, we'll try to draw the reader's attention to some problems, arising in the translation of texts from Turkish into Azerbaijani and include some sentences in our article.

Key words: Turkic, the Turkish language, Turkic-speaking, the Azerbaijani language, texts for translation.

Giriş

Oğuz grubu Türk dillerine dahil olan Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinden karşılıklı çevirilerde günümüzde sık sık sorunlarla karşılaşmaktayız. Her ne kadar bu diller arasındaki karşılıklı anlaşmalar diğer dil gruplarındaki gibi değilse de, tüm bunlara rağmen bir dilden diğerine aktarmada (çevirilerde) bu sorunları ne yazık ki yaşamaktayız.

* Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi "Türkologiya" Dergisinin Yazı İşleri Müdürü. Bakü-Azerbaycan.

Dr., Chief Editor of the "Turkology" Journal of the National Academy of Sciences of the Republic of Azerbaijan. Baku-Azerbaijan. E-mail: elchinibrahimov85@mail.ru

Türk dünyası olarak tanımladığımız coğrafyada Türkiye ve Azerbaycan, coğrafya, tarih, dil ve edebiyat açısından birbirlerine çok yakın ve köklü bir tarihî birlikteliği paylaşmaktadırlar. Dünyadaki Türkleri, bağımsız ve özerk cumhuriyetleri değerlendirdiğimizde bu iki ülke toplamda yüz elli milyona yaklaşan nüfusları ve ekonomik güçleri ile adeta Türk dünyasının lokomotifini konumunda bulunmaktadır.

Coğrafi sınırların yakınlığı ve 19. yüzyıla kadar kültürel ve ticarî ilişkilerin Türkiye ve Azerbaycan arasında hiç kesintiye uğramamış olması Azerbaycan ve Türkiye Türklüğünü birbirlerini anlama noktasında çok önemli bir yakınlığa taşımıştır. Sovyetler Birliği döneminde kesilen ilişkiler bu iki kardeş halkı birbirine yabancılaştıramamış sadece diyalogun bir müddet kesilmesine sebep olmuştur.

Nihayet Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycanla Türkiye arasında her alanda olduğu gibi ekonomik, politik ve kültürel ilişkiler de yeniden hızlanmıştır. Birçok edebî ve ilmî eserlerin Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine, Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine karşılıklı olarak çevirileri yapılmaya başlanmıştır. Elbette bu çeviriler bugün de çok yüksek düzeyde hızla devam etmektedir. Her iki dilden çeviriler yüksek hızla devam etmesine rağmen çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Çeviri sanatında belki de en büyük sorunlar akraba dillerden çevirilerde yaşanıyor. Çünkü her iki halkın insanları birbirlerinin dillerine aşina olduğu için bu dillerden yapılan çevirilerdeki hataları da görebiliyorlar. Onun için her iki dilden çeviri sürecinde aktarma sorunu da beraberinde gelmektedir. İlmî ve edebî eserlerin çevirisinin diğer dillerden yapılan çeviri çalışmalarından farklı olması gerçeği bilim dünyasının kısa süre içerisinde dikkatini çekti ve bu konu üzerine önemli tartışmalar başladı [1, 51-56].

Özellikle bir konuya burada değinilmesi gerektiğini düşünüyorum. Azerbaycan'da M. F. Ahundzade ile başlayan alfabe çalışmaları 1926 Bakü I. Türkoloji Kurultayından sonra Latin alfabesinin kabulüyle sonuçlanmıştır. Sovyetlerin Türk sevgisinden ileri gelmeyen ilgisinde Latin alfabesinin kabulünün bir sonraki dönemlerde aynı olduğunu gördük. Latin alfabesinin her iki ülkede kabulü tarihin bir sonraki dönemlerinde kardeş halklar arasında ilişkilerin ilerleyeceğini düşünsek de maalesef bu gerçekleşmedi.

Türk dünyası araştırmalarında hem bilimsel düzeyde hem de roman, hikâye, şiir gibi edebî eser aktarmalarında kullanılan üslup, aktarma dili, eserin söyleyiş özelliklerini koruma gibi problemler gündeme geldi. Karşıdaki dil yabancı bir dil olmadığı için iki dil arasındaki akrabalık ve ortak kelime hazinesi aktarma işindeki gizli problemler olarak aktarıcının karşısında durmaktadır. Bu nedenle aktarma işi herkesin yapabileceği bir iş değildir, bütün çalışmalar gibi aktarma işi de profesyonel bir uğraş

olmalıdır. "Diğer taraftan genellikle 'aktarma çeviriye göre daha kolaydır' biçiminde bir ön yargıyla meseleye yaklaşılmaması da aktarmayı ayrıca zorlaştırmaktadır. Çünkü, böyle bir anlayış meselenin ciddiyetini kavramayı engellemekte ve aktarmaya özenin gösterilmemesine sebep olmaktadır..." [2, 10].

Türkçe eserlerin bir dilden diğer dile aktarılmasında karşımıza çıkan ilk sorun; Türkçe veya Türk dilleri gibi ortak bir kavram altında birleşen diller arasında eserlerin bir lehçeden diğer lehçeye nakledilmesine çeviri mi, aktarma mı yoksa tercüme mi denmesi gerektiğidir. Bu bir kavram karmaşası veya önemsiz bir terim tartışması değildir. Çünkü bir eserin yazımı ne kadar önemliyse o eserin başka bir dilde neşri de o kadar önemlidir. Bu kavramların her biri kendi içerisinde farklılıklar taşımaktadır. Son zamanlarda Türk lehçeleri arasında eserlerin nakledilmesi için *çeviri* diğer diller için *tercüme* ifadesinin kullanılması teklif edilmektedir. Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü'nde çeviri ve tercüme kelimelerinin karşılıkları şöyledir:

1. *Çeviri*: Bir dilden bir başka dile aktarma, çevirme, tercüme.

2. *Tercüme*: Bir dilden başka bir dile çevirme.

Görüldüğü gibi tercüme ve çeviri anlam içeriği olarak birbirleriyle örtüşen kavramlardır. Bu nedenle ikisinin sanki başka anlamlar taşıyan kelimeler gibi kullanılması yanlıştır. Aktarma sözcüğünün sözlükteki karşılığı ise: *Aktarmak*... 3. *Bir dilden başka bir dile çevirmek, tercüme etmek*. 4. *Bir lehçeyi başka bir lehçeye uyarlamak*.

Bu anlam içerikleri dikkate alındığında farklı dillerden eserler için çeviri ve tercüme ifadesinin kullanılması, birbirlerinden ne kadar uzaklaşmış, kelime hazinelerine kadar farklılaşmış olursa olsun Türk Lehçelerine ait eserler için aktarma ifadesinin kullanılması gerektiği aşikârdır [1, 51-56].

Bu sorun bugün Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan eserlerde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Özellikle aynı yayınevinde neşredilen eserlerde bile bu konularda ortak bir karar yoktur veya bu birliğin sağlandığını göremiyoruz. Bazı eserlerde "*Türkiye Türkçesine aktaran*" bazılarında "*Türkiye Türkçesine çeviren*" gibi farklı ifadeler aynı yayınevinin farklı eserlerinde yer almaktadır. *Azerbaycan Dilinin İzahlı Sözlüğünde* aktarma, çevirme, tercüme kelimelerine baktığımızda tercüme kelimesi şöyle ifade edilir: "*Tercüme*" - *Bir dilden başka dile çevirme, serbest tercüme, "çevirmə"- tercüme etme*" (Azerbaycan dilinin izahlı sözlüğü, 1966: 458).

Bir yayınevi, örneğin Orhan Pamuk'un birkaç eserininin çevirisini yapmış. Yazarın ismini bir eserde "*Orhun Pamuk*", diğerinde "*Orxan*

Pambıq", bir diğerinde ise "*Orxan Pamuk*" şeklinde vermiş. Bir yazarın ismi üzerinde ortak karara varamayan bir yayınevi, eserin içinde hangi hataları yapmış bunu hiç düşünmeye gerek yoktur! Bugün Türkler arasında zaman ve coğrafi sınırlar nedeniyle farklılaşan yazı dillerinin karşılıklı olarak aktarımı konusundaki en küçük problemin çözülememiş olması diğer büyük problemlere dikkatimizi yoğunlaştırmamıza engel olmaktadır.

Tarihte Altay dağlarından Tuna nehrine kadar büyük coğrafyada yaşayan, bugün Orhun anıtlarının dili gibi kabul ettiğimiz tek edebi dili, ortak konuşma dili oldu. Farklı devletlerin vatandaşları olarak farklı coğrafyalarda yaşasalar da Türkler arasında geçmişte var olan birlikteliğin bugün de kültürel, siyasal ve karşılıklı bilgi alış verişini doğrultusunda en önemli iletişim aracının Türkçe olacağı bir gerçektir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti bugün Türkçe konuşan ülkelerle medeni, ekonomik ve eğitim alanlarıyla ilgili çok üst düzeyde ilişkiler kurmuştur. Demek ki, Türkiye Türkçesi artık Türk coğrafyasında ortak iletişim dili olarak önemli mesafeler almıştır. Küreselleşen dünyada politik, ekonomik ve medeni ilişkileri en üst düzeyde kurmak için Türk dilli halkların ortak bir konuşma (iletişim) diline ihtiyacı vardır. Türkiye Türkçesi, Türk dilli halklar arasında ortak konuşma dili olarak yakınlaşmalıdır.

Prof. Dr. Esger Resulov yukarıda belirttiğimiz konuları da ele alarak şu kanaate varır: "

"Fikirlerden biri de aynı dil kökünden gelen Türk halklarının yeni bir dil öğrenmesine ihtiyaç olmadığıdır. Çünkü Türk halklarının mensupları birbirini anlayıp birbiriyle yakınlık kurabilmektedir. Bunların kullandıkları ana dilleri müstakil bir dil değil Türkçenin lehçeleridir. Bunlar arasındaki farklar o kadar küçüktür ki bu Türk lehçelerini birkaç ay içerisinde anlayacak ve okuyacak kadar öğrenmek mümkündür..." [3, 5]. Resulov'un fikirleri Türk dünyası üzerine çalışmalar yapan herkesi ortak bir noktada buluşturan düşüncelerdir. Bu fikirlerden hareketle Türk dünyasına ait çalışmalarda eserlerin aktarılmaması, orijinal şekilleriyle neşredilmesi gibi bir fikrin varlığı da dikkat çekicidir.

"Birçok dilbilimci tarafından artık lehçe olarak kabul edilen Kazak, Kırgız ve Özbek Türklerine ait eserlerin aktarılmadan neşri, sadece sıradan okurlar için değil bilim adamları için bile anlaşılabilir bir takım metinlerden öte birşey ifade etmeyecektir. Bu durum zaten okurun az olduğu bir dönemde Türk dünyası eserlerine olan ilginin bütünüyle yok olması anlamına gelecektir..." [1, 51-56].

Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan eserlerin karşılıklı olarak Türk lehçeleri arasında aktarılmasında karşımıza çıkan problemlerden biri de eserlerin üslup özellikleri ve anlatım zenginliklerinin

muhafazası açısından korunması meselesidir. Özellikle Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış eserlerde bu sorunu çözmek için hiç aktarmadan eserin bütün anlatım ve dil özellikleri korunarak neşri mümkün olsa da bu durum daha önce de belirttiğimiz gibi birbirine kelime hazinesi ve söyleyiş özellikleri bakımından uzaklaşmış Türk lehçeleri için söz konusu değildir.

Eserlerin üslup özelliklerinin ve anlatım zenginliklerinin korunması mevzusunda Azerbaycan Türkçesinden aktarılan eserler Türkiye Türkçesi bakımından yanıltıcı hususlar taşımaktadır: *"Bu yüzden, uzman kişilerce bir diyalektteki dil ürününün diğerine aktarılması gerekmekte ve bu da lehçeden lehçeye aktarma adıyla yeni bir alanın doğmasına neden olmaktadır. Türk kültür birliğini sağlamanın yolu, bu alanın hakkını vermekle yani yayımlanmış eserlerin hassas ve doğru biçimde aktarılmasıyla mümkündür.."* [4, 69].

Azerbaycan'ın uzun dönem Sovyetlerin (Rusların) etkisi altında kalması ve Rusçayı konuşması ve bu dili uzun süre kullanması bağımsızlığını kazandıktan sonra da rahat bırakmamıştır.

Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi Oğuz grubu dilleridir. Her iki dilin ortak sözlükleri vardır, kelimeler her iki dilde farklı yazılsa da aynı anlama geliyor gibi düşüncelerle yola çıksak çok büyük hata yapmış oluruz. Her iki dilde ortak olarak kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin birbirlerinden farklı anlamlar taşımaları kelime hazinelerinin farklılaşmasına neden olmuştur. Özellikle ortak kelimelerin birbirlerinden farklı anlamlar taşımaları metin aktarma işini yapan kişinin her iki lehçeye de hâkim olmasını gerektirmektedir. Aksi takdirde yanlışlıklarla dolu eserler ortaya çıkmaktadır.

Esger Resulov'un *Tercüme Nezeriyyesi Müstevisinde Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Dili* adlı eserinin son bölümünde yer alan her iki lehçedeki eşdeğer sözcükler çokluğu bu lehçeler arasında aktarma yapanların ne kadar dikkatli olması gerektiğini gözler önüne sermektedir.

"Kelime eşdeğerliği" terimiyle, iki ayrı lehçede bulunan kelimelerin birbirlerine *'kavram alanı'* bakımından denk olma durumu ifade edilmektedir. Türk lehçelerinin kelime hazinelerinin tam örtüşmemesi, kelime eşdeğerliği konusunun önemini arttırmaktadır. Çünkü Türk lehçeleri arasında yapılacak aktarmaların başarılı olabilmesi, kaynak lehçedeki bir kelimenin hedef lehçedeki eş değerinin bilinmesi ve kullanılmasına bağlıdır. Kelime eşdeğerliği yönünden; *"bire bir"*, *"bire çok"* ve *"bire hiç"* durumu söz konusudur. Başarılı bir aktarma için bilhassa, bir kelimeye birden fazla kelimenin eşdeğer olduğu duruma özen göstermek gerekir; zira böyle kelimeleri aktarırken hata yapma ihtimali yükselmektedir [5, 19].

Her iki dilde yazılışı ve telaffuzu aynı olan sözcüklerin karşılıklı lehçelerde tam farklı kullanıldığını görebiliriz. Bunlara örnek olarak birkaç kelimeyi gösterebiliriz:

Sümüklü: Türkiye Türkçesinde *burun suyu akan*; Azerbaycan Türkçesinde *iri gövdeli, kuvvetli*,

Subay: Türkiye Türkçesinde *rütbeli asker*; Azerbaycan Türkçesinde *bekar*,

Düşme: Türkiye Türkçesinde *yıklmak*; Azerbaycan Türkçesinde *inmek*,

Ata: Türkiye Türkçesinde *ata, ced*; Azerbaycan Türkçesinde *baba*,

Külek: Türkiye Türkçesinde *kulplu kap*; Azerbaycan Türkçesinde *rüzgar*,

Bekâr: Türkiye Türkçesinde *evlenmemiş*; Azerbaycan Türkçesinde *işsiz*,

Baba: Türkiye Türkçesinde *baba*; Azerbaycan Türkçesinde *dede*,

Dolandırmak: Türkiye Türkçesinde *birisini aldatarak parasını veya malını elinden almak*; Azerbaycan Türkçesinde *gezdirmek, gezmek*,

İşleme: Türkiye Türkçesinde *nakış*; Azerbaycan Türkçesinde *çalışma*.

Elbette bu örneklerin sayısını daha da uzatabiliriz. Belirtmek istediğimiz önemli konu sözlerin geçtiği cümleleri anlam ve yapı özelliklerine dikkat etmeden bu gibi sözleri çevirdiğimiz zaman çok büyük yanlışlıklar yapabiliriz. Belirtilen her bir kelimenin anlamının doğru şekilde bilinmemesi, çevirisi yapılan eserde büyük yanlışlıklara sebep olabilir. Yukarıda belirttiğimiz gibi her iki dilde çeviriler yapıldığı zaman bu önemli hususları göz önünde bulundurmamak gerekir.

Esger Resulov bu kelimeler üzerinde düşüncelerini Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi arasındaki farklardan hareketle bu iki lehçeyi aktarma hususları bakımından adeta iki farklı dil olarak değerlendirir. Yazarın bu noktadaki yaklaşımları dikkate değerdir. Çok geniş şekilde söyleyiş farklılıkları taşıyan Türkiye ve Azerbaycan Türkçeleri ilk duyulduğunda hemen anlaşılacak bir lehçe gibi görünse de hem yazı dilinde hem de konuşma dilinde söyleyişten, vurgudan ve farklı kelime hazinelerinden kaynaklanan önemli ayrılıkların olduğu bir müddet sonra ortaya çıkmaktadır.

Alkayış M. Fatih "*Çağdaş Türk Şiveleri Arasında aktarma Meseleleri (Türkiye Türkçesi-Yeni Uygur Türkçesi Örneği)*" yazısında belirtilen konulardan şu şekilde bahsediyor: "*Çağdaş Türk şiveleriyle yazılmış eserleri bir şiveden başka bir şiveye aktarırken dikkat edilmesi gereken hususların basında kelime, kavram ve cümleleri aynı etkiyi yaratacak biçimde çevirmek*

E. İbrahimov, Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine Çevirilerde

gelmektedir. Ancak bu sayede anlam veya şekil bulanıklığı ortadan kalkar" [6, 62].

Sedat Adıgözel "Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma Üzerine Bazı Problemler" adlı yazısında, iki dil arasındaki aktarma meselesinin derinliklerini şöyle tasvir eder: "Azerbaycan ve Türkiye Türkçeleri arasındaki yakınlık yukarıda anlattıklarımızın dışında bir başka yanılığı da beraberinde getirmektedir. Azerbaycan Türkçesindeki bazı kelimelerin Türkiye Türkçesinde var olan şekliyle algılanması metinlere anlam bakımından doğru yaklaşmamıza engel teşkil etmektedir. Bu şekilde Azerbaycan Türkçesinin vurgu, tonlama, ses ve söyleyiş özelliklerine tam hâkim olmadan, söyleyiş farklılıklarının anlama katacağı zenginlikleri hesaba katmadan yapılan aktarmalar metni anlamdan soyutlayıp bir kelime yığını haline getirmektedir..." [1, 51-56].

SONUÇ

Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki aktarma problemleri ve aktarmanın karşılıklı kültürel ilişkilerin gelişmesindeki öneminden dolayı her iki lehçe arasında karşılıklı olarak aktarma yapanların her iki lehçeye de hâkim olmaları ve bu işi bir bilim adamı titizliği ile yapmaları gerekmektedir.

Esger Resulova göre: "Tercüme sanatında bir dili bilmek demek bu dilin muhtelif sahalara ve üsluplara ait materyalleri tercüme edebilecek sanatkârlığa sahip olmaktır. Bir dili bilmek demek bu dilde okuduğun bir edebi eserden ana dilinden alabileceğin kadar edebi haz, estetik zevk alabilmektir..." [4, 19].

Çeviri konusundaki görüşlerimizi sonuç olarak kısaca şu şekilde özetleyebiliriz. Her ne kadar akraba dillerden çeviri (aktarma) çok kolaymış gibi düşünülse de, bu fikir yanlıştır. Söz konusu Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinden çeviri, aktarma olunca, her iki dile de yüksek düzeyde hakim olmadan, kelime hazinesini, imla kurallarını ve anlam inceliklerini bilmeden bu işi yapmak, büyük hatalara yol açabilir.

Kaynakça

1. ADIGÖZEL Sedat. "Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma Üzerine Bazı Problemler". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) 47, 2012, 51-56.
2. KARADOĞAN, Ahmet. *Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme*. (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı) Basılmamış Doktora Tezi Kırıkkale, 2004: 10.
3. RESULOV, Esger. *Tercüme Nezeriyyesi Müstevisinde Türkiye Türkçesine Azerbaycan Dili*. Bakü: Nurlan, 2007.

4. USTA, Çiğdem. "*Lehçeden Lehçeye Aktarma Sorunlarına Ek: İmla ve Noktalama Hataları*". Turkish Studies International Periodical Forthe Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 3/6 (Sonbahar/2008): 668-691.
5. UĞURLU, Mustafa. "*Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliliği*". Bilig, 29 (Bahar/2004): 19-30.
6. ALKAYIŞ, Fatih. "*Çağdaş Türk Şiveleri Arasında Aktarma Meseleleri (Türkiye Türkçesi-Yeni Uygur Türkçesi Örneği)*". Turkish Studies International Periodical Forthe Languages, Literatureand History of Turkish or Turkic, 4/3 (İlkbahar/2009): 60-70. *Azerbaycan Dilinin İzahlı Sözlüğü*, I Cilt, İlimler Akademisi Neşriyatı, Bakü, İlim 1980.
7. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.